

ΤΟ ΘΕΜΑ ΚΡΗΤΗΣ ΠΡΟ ΤΗΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΥΠΟ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

Μαρτυρῖαι περὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς Κρήτης εἰς Θέμα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ ἐπομένως τῆς διοικήσεως αὐτῆς ὑπὸ στρατηγοῦ δὲν ἦσαν γνωσταὶ μέχρι τοῦ τέλους περίπου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος εἰς τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὰ ζητήματα τῆς διοικητικῆς ὀργανώσεως τῆς Αὐτοκρατορίας.

Οὕτως ὑπὸ τοῦ A. Rambaud καὶ μετ' αὐτὸν ὑπὸ τοῦ G. Schlumberger, ἐπαναλαβόντος τὴν γνώμην τοῦ Rambaud, ἐδιδάσκετο ὅτι ἡ Κρήτη δὲν ὑπῆρξε ποτὲ Θέμα, διότι πρὸ τῆς ὀργανώσεως τῶν Θεμάτων αὕτη περιῆλθεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἀράβων, καὶ ὅτι ἔπειτα κατὰ τὴν περίοδον ἀπὸ τῆς ἀνακτῆσεως αὐτῆς (961) μέχρι τοῦ ἔτους 1204, ὅτε κατελύθη τὸ Βυζαντινὸν Κράτος, αὕτη ἦτο ὑπὸ τὴν διοίκησιν Κατεπάνω ἠνωμένη μετὴν Πραιτωρίαν, τὴν περιλαμβάνουσαν τὰ Θέματα Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου¹.

Τὴν ἐπικρατοῦσαν αὐτὴν γνώμην ἀνέτρεψεν ἀργότερον, τῷ 1898, ἡ δημοσίευσίς ὑπὸ τοῦ Uspenskij τοῦ Τακτικοῦ², ἐκ τῶν μέσων τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, εἰς τὸ ὅποιον ἀναφέρεται «ὁ Πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Κρήτης» (σ. 115), κατωτέρω δὲ (σ. 119) μνημονεύεται καὶ «ὁ ἄρχων Κρήτης» καὶ ἐν σ. 123 «οἱ δομέστικοι, οἱ ἐξκουβίτωρες (cod. ξουβίτορες) καὶ δρουγγάριοι καὶ ἄρχοντες Χαλδίας καὶ Κρήτης».

Τὴν περίεργον διπλὴν αὐτὴν ἀναγραφὴν τοῦ διοικητοῦ Κρήτης, ὡς στρατηγοῦ καὶ ἄρχοντος, ἐδυσκολεύθη νὰ ἐρμηνεύσῃ ὁ J. B. Bury, ὅστις καὶ ἐξ ἄλλης ὁμοίας ἀναγραφῆς ἐν τῷ αὐτῷ Τακτικῷ, ἦτοι στρατηγοῦ καὶ ἄρχοντος Χαλδίας, κατέληξε τέλος εἰς τὴν εὐφυᾶ ἐξήγησιν, ὅτι ἡ Κρήτη καὶ ἡ Χαλδία, πρότερον ἄρχοντάτα, προήχθησαν ἔπειτα εἰς στρατηγίδας καὶ ὅτι ὁ συντάκτης τοῦ Τακτικοῦ, ἐραυζόμενος καὶ ἐκ παλαιότερων Τακτικῶν, ὡς

¹ Βλ. G. Schlumberger, *Sigillographie de l'Empire byzantin*, Paris 1884, σ. 189, 200 - 201.

² «Τακτικὸν ἐν ἐπιτόμῳ γεγόμενον ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ φιλοχρίστου δεσπότη καὶ Θεοδοῦρας τῆς ὀρθοδοξοτάτης καὶ ἁγίας αὐτοῦ μητρὸς». *Izstvestjia* τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρωσικοῦ ἀρχαιολογ. Ἰνστιτούτου, τόμ. III (1898), 98 - 137.

ἄλλωστε καὶ ὁ μετ' αὐτὸν Φιλόθεος εἰς τὸ Κλητορολόγιόν του (τῷ 899)¹, ἐνῶ εἰσήγαγεν εἰς τὸν παλαιὸν κατάλογον τὸ νέον ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ Κρήτης, παρέλιπε νὰ διαγράψῃ ἢ ἀντικαταστήσῃ ὁμοίως τὸν ὑπάρχοντα κατωτέρω τίτλον τοῦ Ἄρχοντος Κρήτης².

Ἡ σύνταξις τοῦ Τακτικοῦ τούτου τοποθετεῖται χρονολογικῶς, ὑπὸ μὲν τοῦ J. Bury μεταξὺ τῶν ἐτῶν 842 καὶ 856 καὶ μάλιστα εἰς τὰ ἔτη 842-843³, ὑπὸ δὲ τοῦ Στίλπωνος Κυριακίδου τελευταίως εἰς τοὺς χρόνους μετὰ τὸ 809 καὶ πρὸ τοῦ 828⁴, τοῦ ἔτους κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ Κρήτη εἶχε πλέον κατακτηθῆ ἔξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν⁵.

Τὴν μαρτυρίαν ταύτην ἐν τῷ Τακτικῷ τοῦ Usrenskij περὶ τῆς Κρήτης ὡς στρατηγίδος κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐπεβεβαίωσαν ἔπειτα καὶ ἄλλαι εἰδήσεις περὶ τῆς διοικήσεως τῆς νήσου ἐκ συγγραφέων, ἐγγράφων καὶ μνημείων ἄλλων ἐπιγραφικῶν καὶ σφραγιστικῶν⁶.

Παρατηροῦμεν ὁμῶς ὅτι πᾶσαι αἱ εἰδήσεις αὗται ἀναφέρονται εἰς τοὺς

¹ Βλ. J. N. Bury, *The Imperial administrative System in the ninth Century with a revised text of the Kletorologion of Philotheos*, London 1911, σ. 132, στ. 1 κέξ. «ἀλλ' ἐπειτέρ τὰς τῶν ἀρχαίων ἐκθέσεις οὐκί πάσας, ἀλλ' ὅσας ὁ χρόνος ἀμαυρωθῆναι ἐποίησεν, ἐκόντι παρεδράμομεν, φέρε δὴ τὰς ἐπὶ τῶν βασιλέων ἡμῶν, Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου, γνωριζόμενας τε ἅμα καὶ πρᾶττομένας ὡς ἐν πίνακος τάξει στιχηδὸν ὑποτάξωμεν». Πρβλ. καὶ J. Bury, "Ἐνθ' ἀν.", σ. 13.

² Bury, "Ἐνθ' ἀν.", σ. 13.

³ Bury, "Ἐνθ' ἀν.", σ. 12 καὶ 14. Τὴν χρονολογίαν ταύτην, ἦτοι τὰ ἔτη 842-843, ἀποδέχεται καὶ ὁ Fr. Dölger ἐν *Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10 und 11 Jahrhunderts*, Leipzig - Berlin 1927, σ. 13, σημ. 6. Ὁ Ἰωάνν. Β. Παπαδόπουλος, εἰς τὸ ἔργον του «Ἡ Κρήτη ὑπὸ τοὺς Σαρακηνούς (824 - 961)», Athen 1948, σ. 40 κέξ. δέχεται τὴν συγγραφὴν τοῦ Τακτικοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 812 - 848.

⁴ Οἱ A. A. Vasiliev, H. Grégoire καὶ M. Canard (A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes I. La dynastie d'Amorium (820 - 867)*. Édition française prép. par H. Grégoire et M. Canard, Bruxelles 1935, σ. 56, σημ. 1) δέχονται ὅτι ἡ κατάληψις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν συνετελέσθη τῷ 827.

⁵ Βλ. Στίλπ. Κυριακίδου, *Βυζαντινὰ μελέται*, II - IV. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1939, σ. 235 - 241.

⁶ Βλ. Στεφ. Ξανθοῦ διδου, *Μολύβδινα βούλλαι Κρήτης καὶ Ἀλμυροῦ*, *Byz. Zeitschr.* 18 (1909), 177 - 178. Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου, *Στρατηγὸς Κρήτης*, Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν, ἔτ. 5' (1929), 316 - 319. Σπ. Μαρίνατου, *Εὐμάθιος ὁ Φιλοκάλης τελευταῖος στρατηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ θέματος τῆς Κρήτης*, Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν, ἔτ. Ζ' (1930), 388 - 393. V. Laurent, *Bulletin de Sigillographie Byzantine*, *Byzantion* V (1929 - 1930), 635 - 636, VI (1901), 801 - 802. Διον. Ζακυθηνοῦ, *Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει*, Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν, ἔτ. ΙΖ' (1941), σ. 263 - 267. Ν. Β. Τομαδάκη, *Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Ἐένος καὶ ἡ διαθήκη αὐτοῦ*, *Κρητ. Χρον. Β'* (1948), 66.

χρόνους ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Β' (820 - 829) μέχρι τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ¹, πλὴν βεβαίως τῆς περιόδου τῆς κατοχῆς τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν (827 ² ἢ 828 - 961).

Παρὰ τὴν μαρτυρίαν ἐν τῷ Τακτικῷ τοῦ Uspenskij περὶ στρατηγοῦ Κρήτης, ὁ V. Beneševič, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Διον. Ζακυθηνός, προσάγουν καὶ ἑτέραν ὀλίγον ἀρχαιότεραν, ἐκ κειμένου ἀνωνύμου συγγραφέως τῶν μετὰ Θεοφάνη, κατὰ τὴν ὁποίαν τῷ 825 ἢ 826, ὅτε συνεχίζετο ἔτι ἡ ἀντίστασις τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους κατὰ τῶν ἐπιδραμόντων εἰς τὴν νῆσον Σαρακηνῶν, ἀπεστάλη διὰ βραχῶν χρονικὸν διάστημα στρατηγὸς εἰς Κρήτην ὁ Φωτεινός, μέχρι τότε στρατηγὸς τοῦ Θέματος τῶν Ἀνατολικῶν ³.

Ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων ἐπάγεται ὁ Διον. Ζακυθηνός ὅτι «ἡ νῆσος Κρήτη, ἂν μὴ πρὸ τῆς κατακτήσεως, πάντως κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πρώτων ἀραβικῶν ἐπιθέσεων καὶ τῶν πρώτων ἐπιχειρήσεων τῶν ἀναληφθεισῶν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν διὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Ἀράβων, εἶχε προαχθῆ εἰς τὴν τάξιν στρατηγίδος» ⁴. Τὴν εἰκασίαν ταύτην τοῦ Διον. Ζακυθηνοῦ περὶ πιθανῆς ὀργανώσεως τοῦ Θέματος τῆς Κρήτης πρὸ τῆς ἀραβικῆς εἰσβολῆς εἶχε διατυπώσει παλαιότερον, πρῶτος νομίζω, ὁ Στέφανος Ξανθουδίδης δημοσιεύων σφραγίδα ἐκ τῆς νήσου τοῦ «† Σ[τ]εφάνου στρατ(ηγ)οῦ», τὴν ὁποίαν ἀνήγαγε χρονολογικῶς εἰς τὸν ὀγδόον αἰῶνα ⁵. Ὁ Σ. Ξανθουδίδης, θεωρῶν τὸν Στέφανον τοῦτον στρατηγὸν Κρήτης, ἐκφέρει τὴν γνώμην ὅτι δὲν τοῦ φαίνεται ἀπίθανον νὰ ἀπετελεῖ ἡ νῆσος Θέμα ὑπὸ στρατηγὸν πρὸ τῆς ἐπιθέσεως τῶν Ἀράβων ⁶.

Πράγματι ἡ Κρήτη εἶχεν ὀργανωθῆ εἰς Θέμα πολὺ πρὸ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως αὐτῆς, ἥδη ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, ὡς μανθάνομεν ἐκ τῆς κα-

¹ Βλ. παρὰ Διον. Ζακυθηνῶ, Ἐνθ' ἀν., σ. 264 - 267.

² Βλ. ἀνωτ. σ. 60, σημ. 4.

³ V. Beneševič, Die Byzantinischen Ranglisten nach dem Kleterologion Philothei (De Cer. I. II c. 52) und nach den Jerusalem Handschriften zusammengestellt und rediviert, Byzant. - Neugriech. Jahrb. V (1926), 153, 25. Διον. Ζακυθηνοῦ, Ἐνθ' ἀν., σ. 264 - 265. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Φωτεινοῦ εἰς Κρήτην τῷ 825 ἢ τῷ 826 συζητεῖται καὶ ὑπὸ τῶν A. A. Vasiliiev, H. Grégoire - M. Canard, Ἐνθ' ἀν., σ. 59, σημ. 2.

⁴ Διον. Ζακυθηνοῦ, Ἐνθ' ἀν., σ. 265. Καὶ ὁ Στίλπων Κυριακίδης, τοποθετῶν τὸ Τακτικὸν τοῦ Uspenskij εἰς χρόνους πρὸ τοῦ 828, Ἐνθ' ἀν., σ. 235 - 241, δέχεται οὕτω τὴν ὑπαρξίν στρατηγοῦ ἐν Κρήτῃ πρὸ τῆς ἀραβικῆς ἐπιθέσεως.

⁵ Στεφ. Ξανθουδίδου, Ἐνθ' ἀν., σ. 177 - 178.

⁶ Ἐνθ' ἀν., σ. 178. Πρὸβλ. τοῦ ἰδίου καὶ «Ἐπίτομος ἱστορία τῆς Κρήτης ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς», ἐν Ἀθήναις 1909, σ. 65.

τωτέρω σχετικῆς μαρτυρίας ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Στεφάνου τοῦ νέου¹, μαρτυρήσαντος ὑπὲρ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 28 Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 767, ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Ε΄².

¹ «Στεφάνου διακόνου τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν βίον καὶ μαρτύριον τοῦ παμμάκαρος καὶ ὁσίου μάρτυρος Στεφάνου τοῦ Νέου, μαρτυρήσαντος ἐπὶ τοῦ ἀσεβοῦς εἰκονομαχίτου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ καὶ Κοπρωνίου». *Migne*, P.G., 100, 1069 - 1185.

² Περὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ ὁσίου Στεφάνου τοῦ νέου δὲν ὑπάρχει παρὰ πᾶσι τοῖς μελετηταῖς τοῦ ζητήματος τούτου ὁμοφωνία. Οὕτως οἱ Βολλανδισταὶ σημειώνουν ἐν τῇ *Bibliotheca Hagiogr. Græca*², Bruxellis 1909, σ. 235 ὅτι ὁ ὁσὸς Στέφανος ἐμαρτύρησε τὴν 28 Νοεμβρίου τοῦ 764, ἐνῶ οἱ: Κωνστ. Παπαρηγόπουλος, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἔκδ. 6η (ὑπὸ Π. Καρολίδου) 1932, τόμ. Γ΄, μέρος Β΄, σ. 84, L. Brehier, *La querelle des images* (VIIIe - IXe siècle), Paris 1904, σ. 21, σημ. 1, Κωνστ. Ἀμαντος, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, τόμ. Α΄, 1939, σ. 369 καὶ G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München 1940, σ. 118—οὗτος ἀντιθέτως σημειώνει ἐν σ. 98 ὡς ἔτος τοῦ θανάτου του καὶ τὸ 767—τοποθετοῦν τὸ μαρτύριον εἰς τὸ ἔτος 765, παραλαμβάνοντες προφανῶς τὴν χρονολογίαν ταύτην ἐκ τοῦ Νικηφόρου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Ἱστορία σύντομος (ἔκδ. Car. de Boor, σ. 72, στ. 10 κέξ.).

Ἐπὶ τῶν πρώτων ἐκδοτῶν τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Στεφάνου τοῦ Νέου τοποθετεῖται ὁ θάνατός του τῷ 766 (βλ. *Migne*, P.G., 100, 1067 - 1068). Πρὸς τὴν χρονολογίαν ταύτην συμφωνοῦν καὶ ὁ Κ. Δοξακάκης, Μέγας Συναξαριστὴς πάντων τῶν ἁγίων τῶν καθ' ἅπαντα τὸν μῆνα Νοέμβριον ἑορταζομένων, Ἀθήναι 1895, σ. 600, λέγει ὅτι ὁ ὁσὸς Στέφανος ἐγεννήθη τῷ 713.

Ἐν *Acta Sanct. Octobr. VIII*, 131 D ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῶν Βολλανδιστῶν ὅτι ὁ ὁσὸς Στέφανος ἐμαρτύρησε τῇ 28 Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 767 εἰς ἡλικίαν, συμφώνως πρὸς τὸν βίον του, 53 ἐτῶν. Τὴν χρονολογίαν αὐτὴν δέχεται περὶ του καὶ ἐπαναλαμβάνει ὁ Alfred Lombard, *Constantin V, Empereur des Romains* (740 - 775), Paris 1902, σ. 156 - 157, σημ. 3. Ὁ Μαν. Γεδεών, Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον. Μνήμαι τῶν ἀπὸ τοῦ Δ΄ μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος ἑορταζομένων ἁγίων, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1899, σ. 194β καὶ 195α, λέγει ὁμοίως ὅτι ὁ ὁσὸς Στέφανος ἐγεννήθη τῷ 714 καὶ ἀπέθανε τῷ 767, 28 Νοεμβρίου. Τὴν χρονολογίαν αὐτὴν τοῦ θανάτου του δέχεται τέλος καὶ ὁ Karl Krumbacher, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, τόμ. Α΄, 1897, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, σ. 388 - 389.

Ἡ χρονολογία τῆς θανατώσεως τοῦ ὁσίου Στεφάνου νομίζω ὅτι δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἀσφαλῶς ἐκ μαρτυρίας ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ περὶ τοῦ ἔτους τῆς γεννήσεώς του. Ἐνταῦθα λέγει ὁ βιογράφος του ὅτι ὁ ὁσὸς Στέφανος ἐγεννήθη ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον, τῷ 715, τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ (Περὶ τοῦ ἔτους τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ Γερμανοῦ βλ. Κ. Ἀμαντος, Ἐνθ' ἄν., σ. 351, G. Ostrogorsky, Ἐνθ' ἄν., σ. 98 καὶ Μαν. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, σ. 255). «Τῷ δὲ χρόνῳ τῆς αὐτῆς [=τῆς μητρὸς τοῦ ὁσίου Στεφάνου] συλλήψεως, ὁ ὀρθότομος [γρ. ὀρθοτόμος] τῶν τῆς ἐκκλησίας δογμάτων ὑψηγῆτος Γερμανός, ὁ κοινὸς ἡμῶν πατὴρ τῆς βασιλευούσης πόλεως Θεοῦ ψήφῳ ἐμπιστεύεται τοὺς οἶκας» (*Migne*, PG, 100, 1076 D). Μετὰ τὴν ἐνθρονίσιν τοῦ πα-

Ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἀναφέρεται διὰ μακρῶν περὶ τῶν διώξεων τῶν εἰκονοφίλων ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων, τοῦ Λέοντος Γ' (717 - 741) καὶ μάλιστα τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Κωνσταντίνου Ε' (741 - 775), ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου ἐδιώχθη καὶ ἐμαρτύρησεν ὁ ὅσιος Στέφανος ὁ Νέος.

Ἐὸ Στέφανος, γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀφιρωθεὶς, παῖς ἔτι, ὑπὸ τῶν γονέων του εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὠδηγήθη ὑπ' αὐτῶν, ἕνεκα τῆς ἀναστατώσεως τῆς Ἐκκλησίας τῷ 730 ὑπὸ τοῦ εἰκονομάχου βασιλέως Λέοντος Γ', εἰς μοναστήριον ἐν τῷ ἐν τῇ Βιθυνίᾳ ὄρει τοῦ Αὐξεντίου ὄπου καὶ ἐκάρη οὗτος μοναχός¹. Διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν αὐστηρὰν ἐγκράτειαν αὐτοῦ ὁ ὅσιος Στέφανος κατέλαβε ταχέως ἐξέχουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν ἐκεῖ μοναστῶν καὶ ἐρημιτῶν, προσεκλήθη δ' ἀργότερον ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε', λόγῳ τοῦ κύρους αὐτοῦ μεταξὺ τοῦ ἐκεῖ κόσμου τῶν μοναχῶν, νὰ ὑπογράψῃ εἰς τὸ πρακτικὸν τῆς συνόδου τῆς Ἱερείας (754) περὶ τῆς καταδίκης τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων².

Ἐὸ ὅσιος Στέφανος ὅμως οὐ μόνον ἠρνήθη κατηγορηματικῶς νὰ ὑπογράψῃ, ἀλλὰ καὶ ἀπεδύθη συγχρόνως εἰς ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν εἰκόνων. Ἐνεκα τούτου ὑπέστη οὗτος ἐπὶ ἔτη διώξεις πολλὰς, ἤτοι ἐξωρίσθη καὶ ἐφυλακίσθη καὶ τέλος, ἐπειδὴ παρέμενεν ἀκαμπτος εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν εἰκόνων πεποιθήσεις του καὶ κατεπάτησεν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου Ε' νόμισμα, φέρον τὴν εἰκόνα του, ἐνεκλείσθη αὐθις ἐν τῇ δημοσίᾳ φυλακῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. «...Καὶ παρευθὺ τὸν ἅγιον δεδεμένον ἐκ τοῦ τραχήλου, ὄπισθεν δὲ τὰς χεῖρας, πρὸς τὴν τοῦ Βυζαντίου δημοσίαν φυλακὴν τοῦτον παρέπεμψεν, ἔνθα ἐπιλέγεται τὸ ἱερὸν *πραιτώριον*, ὡς ἐννόμως κριθῆναι αὐτόν, διότι βασιλέως χαρακτῆρα ἀνόμως πεπάτηκεν... Εὔρεν δὲ ἐν τοῖς ἐκεῖσε ἐγκεκλεισμένους λογάδας τοῦ ἁγίου τῶν μοναχῶν σχήματος, ὡσεὶ τριακοσίους τεσσαράκοντα δύο τὸν ἀριθμὸν ἐκ διαφόρων χωρῶν, τοὺς μὲν ρινομήτους, τοὺς δὲ ἀπομμάτους, ἄλλους χεῖρας κεκομμένας ἔχοντας, ὡς μὴ ὑπογράψαντας κατὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων... Οἱ δὲ πατέρες οὗτοι πάντες ἐδέξαντο τοῦτον ὡς ἀρχι-

τριάρχου Γερμανοῦ, γενομένην τῇ 11 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 715 (βλ. ἐν Acta Sanct. Octob. VIII, 131A-B), «μεθ' ἡμέρας τινὰς ἡ θεοφιλεστάτη ὡς ἐπάληθες αὕτη νέα Ἄννα τοῦ χρόνου συμπληρωθέντος γενῶν τὸν ἐν πνεύματι νέον Σαμουήλ. Τὸ δὲ γεννηθῆναι τοῦτον παρευθὺς τῇ τοῦ πρωτομάρτυρος κλήσει Στέφανον ὠνόμασαν» (M i g n e, Ἐνθ' ἀν., 1077 D). Πλὴν ὅμως τοῦ ἔτους τῆς γεννήσεως, τοῦ 715, ὁ βιογράφος ἀναφέρει καὶ τὴν ἡμερομηνίαν τοῦ θανάτου του, τῇ 28ῃ Νοεμβρίου, προσέτι δὲ ὅτι ἦγε τότε ὁ Ὅσιος τὸ 53ον ἔτος τῆς ἡλικίας του. «Ἐτελειώθη δὲ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ καὶ ὀσιομάρτυς Στέφανος τῷ πεντηκοστῷ τρίτῳ χρόνῳ τῆς αὐτοῦ ἡλικίας, μηνὶ Νοεμβρίῳ, εἰκάδι ὀγδόῃ, ἐν ἧ τὸ στοιχεῖον τοῦ Ε παρὰ τῶν φιλοδαιμόνων ἐκπορεύεται Βρουμαλιστῶν» (M i g n e, Ἐνθ' ἀν., 1177 D - 1180 A). Κατὰ ταῦτα ὁ ὅσιος Στέφανος ὁ Νέος ἐμαρτύρησε τῷ 767, μηνὸς Νοεμβρίου 28.

¹ M i g n e, Ἐνθ' ἀν., 1084 B - 1088 D.

² Ἐνθ' ἀν., 1121 D - 1124 A.

ποιμένα και καθηγητήν σωτήριον και παρ' αὐτοῦ ἐδιδάσκοντο και αὐτῶ τοὺς λογιμοὺς ἀνέφερον. Λοιπὸν γέγονε τὸ πραιτώριον μοναστήριον, παντὸς τοῦ μοναχικοῦ κανόνος ἐπιτελουμένου»¹.

Οὕτω τοῦ ὁσίου Στεφάνου εὗρισκομένου ἐν τῇ φυλακῇ μετὰ τῶν ὡς ἄνω τριακοσίων τεσσαράκοντα και δύο μοναχῶν, «...Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν καθεσθεις (sic) μετὰ τῶν συνδεδεσμενῶν Πατέρων ὁ Ὅσιος, ἐκινήθη λόγος περὶ τῶν κατὰ χώρας [τῶν] γεγονότων βασάνων, τοῦ διωγμοῦ παρὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ τυράννου. Παρήχθη δὲ εἰς μέσον Ἄντωνιος τῆς Κρητῶν νήσου, ἀπαγγέλλων τὸ θεόθετον θῦμα και φησιν. Πῶς ὑπ' ὄψιν ἀδακρυτὴ ἀγάγοιμι, Πατέρες τίμοι, τὰ τοῦ ἀββᾶ Παύλου ἀριστεύματα; Οὗτος γὰρ ὁ γεννάδας κατεσχέθη ὑπὸ Θεοφάνους ἀρχισατράπου τῆς νήσου τὸ ἐπίκλην Λαρδοτύρου και προσήχθη πρὸς ἐξέτασιν ἐν τῷ λεγομένῳ πραιτωρίῳ τοῦ Ἡρακλείου. Προῦκειτο δὲ πρὸς γῆν ἢ τοῦ Χριστοῦ εἰκῶν, καθ' ὃ ὑπὲρ ἡμῶν ἐσταυρώθη και τὸ τῶν βασάνων ὄργανον, τὸ παρ' Ἑλλῆσι λεγόμενον καταπέλται και φησιν ὁ στρατηγός· ὦ Παῦλε, ἐν ἐκ τῶν δύο σοι πρόκειται, ἢ τὴν εἰκόνα πατήσαντα ζῆσαι, ἢ τῇ βασάνῳ παραπεμφθῆναι. Ὁ δὲ ἅγιος φωνῆ μεγάλη ἀνέκραξεν. Μὴ γένοιτό μοι, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ, πατήσαι σου τὴν σαρκομοιόμορφον θεῖαν εἰκόνα, σκῆνωμα ὑπάρχουσαν τοῦ φοβεροῦ σου ὀνόματος. Και πρὸς γῆν νενευκῶς τὴν προσήκουσαν προσκύνῃσιν προσῆξεν τῇ ἁγίᾳ εἰκόνι. Θυμωθεὶς δὲ ὁ στρατηγός τοῦτον ἐκδυθῆναι προστάττει, εἶθ' οὕτως ἀπλωθῆναι πρὸς τοὺς καταπέλτας. Και περισφίξαντες οἱ ὑπηρεταὶ τὸν Ἅγιον πρὸς ταῖς δυοὶ σάνισιν ἀπὸ τε τραχήλου ἕως ἀστραγάλων και διὰ σιδήρων τούτου τὰ μέλη καθηλώσαντες, κυκλόθεν τε πυρκαϊὰν ὑφάπαντες παμμεγέθη, οὕτως ὀλοκάρπωμα διὰ πυρὸς τὸν Ἅγιον πεποιήκεν ὁ τοῦ παρανόμου βασιλέως παρονομώματος ἄρχων»².

Μετὰ τὴν ἀφήγησιν ταύτην τοῦ ἀπὸ Κρήτης Ἄντωνίου περὶ τῆς θανάτωσεως τοῦ ἀββᾶ Παύλου ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Κρήτης Θεοφάνους τοῦ Λαρδοτύρου, διηγῆθη ὁ πρεσβύτερος Θεοστήρικτος, ἐκ τοῦ μοναστηρίου τῆς Πελεκητῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, περὶ ὁμοίας ἀγριότητος κατὰ τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς ταύτης τοῦ στρατηγοῦ Μιχαὴλ τοῦ Λαχανοδράκοντος «τοῦ ἀρχοντος τῆς Ἀσιάτιδος γαίης, ὄνπερ Λαχανοδράκοντα καλοῦσιν»³.

Μετ' ὀλίγον ὁ ὁσιος Στέφανος διὰ τὴν ἀσεβῆ, ὡς ἀνωτέρω, πράξιν του, νὰ καταπατήσῃ τὸ φέρον τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλέως νόμισμα, παρεδόθη ἐκ τῆς φυλακῆς εἰς τὸν ὄχλον, ὁ ὅποιος, σύρων αὐτὸν διὰ τῶν ὀδῶν πρὸς διαπόμ-

¹ M i g n e, Ἐνθ' ἄν., 1160b-d.

² Ἐνθ' ἄν., 1164b-d.

³ Ἐνθ' ἄν., 1164 d - 1165 a.

πευσιν, ἐθανάτωσε τέλος τοῦτον διὰ ραπισμάτων καὶ ἄλλων κακώσεων ¹, ὡς ἐν τῷ συναξαρίῳ λέγεται, τῇ 28ῃ Νοεμβρίου, ἄγοντα τὸ πεντηκοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἦτοι τῷ 767.

Ὁ βίος οὗτος τοῦ ὁσίου Στεφάνου συνεγράφη τῷ 808 ² ὑπὸ τοῦ Στεφάνου διακόνου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας κατὰ προτροπὴν, ὡς λέγει ὁ ἴδιος, τοῦ Ἐπιφανίου, διαδόχου τοῦ ὁσίου Στεφάνου ἐν τῷ βουνῷ τοῦ Αὔξεντιοῦ καὶ ἐξ ἀφηγήσεων πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἐπιζώντων μαθητῶν καὶ συναγωνιστῶν τοῦ ὁσιομάρτυρος Στεφάνου, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων συγχρόνων τοῦ Ὀσίου προσώπων ³.

Εἰς τὴν παρατιθεμένην ἀνωτέρω ἀφήγησιν τοῦ ἐκ Κρήτης Ἀντωνίου περὶ τῆς διώξεως τῶν εἰκονοφίλων ἐν Κρήτῃ καὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἀββᾶ Παύλου κατὰ διαταγὴν τοῦ στρατηγοῦ Θεοφάνους τοῦ Λαρδοτύρου, ἔχομεν ρητὴν μαρτυρίαν ὅτι πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ὁσίου Στεφάνου, ἦτοι πρὸ τοῦ 767, ἡ Κρήτη διοικητικῶς ἀπετέλει ἴδιον Θέμα, μανθάνομεν δὲ καὶ περὶ στρατηγοῦ αὐτῆς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἢ τὸ προηγούμενον, Θεοφάνους τοῦ Λαρδοτύρου, ὁ ὁποῖος μετ' ἄλλων ἐπίσης ἀξιωματούχων τοῦ Κράτους, ἦτοι τοῦ ἀνωτέρω στρατηγοῦ τῶν Θρακησίων Μιχαὴλ τοῦ Λαχανοδράκοντος, τοῦ ἀρχιελέωνου τοῦ κόλπου Νικομηδείας Αὐλικαλάμου κ.ἄ., ἐβροήθησε τὸν αὐτο-

¹ Migne, Ἐνθ' ἄν., 1177c. Περὶ τοῦ μαρτυρικοῦ τούτου θανάτου τοῦ ὁσίου Στεφάνου ἀναφέρει καὶ ὁ Νικηφόρος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Σύνοτον ιστορίαν του (ἐκδ. Car. de Boor, σ. 72, στ. 10 κέξ.).

² Βλ. Migne, Ἐνθ' ἄν., 1067 - 1068. Karl Krumbacher, Ἐνθ' ἄν., σ. 388 - 389. Ὁ G. Ostrogorsky, Ἐνθ' ἄν., σ. 98 λέγει τὸν βιογράφον τοῦ ὁσίου Στεφάνου, Στέφανον τὸν διάκονον, μαθητὴν αὐτοῦ.

³ Migne, P.G., 100, 1184B-C. «Ταῦτά μου τοῦ ἐλαχίστου τοῦδε πονήματος, τὰ ἐκλεχθέντα παρὰ τῶν τοῦ ἁγίου ἀγχιστέων, γνωρίμων, συγγενῶν, συνοίκων, ὁμορφῶν καὶ φοιτητῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν τοῦ τυράννου συμμυστῶν, τῶν ἀκμῆν ἐν τῷδε τῷ βίῳ συζώντων, ἀληθινὰ διηγήματα. Ἄλλ', ὦ Πάτερ τίμιε, καὶ τοῦ αὐτοῦ βουνοῦ καὶ τοῦ σπηλαίου καὶ τοῦ τρόπου διάδοχε, ὁσιώτατε Ἐπιφάνιε, ὁ καὶ πρὸς τὸ τοιοῦδε ἐγγεῖρημα ἐπιτάξας καὶ προτρεψάμενος τὴν ἐμὴν ταπεινότητα, παριδὼν τὴν τε ἰδιωτείαν καὶ νωθρείαν μου, δέχοιο ἄπερ καὶ ὄκνου παντὸς δίχα, ἐκ τῶν πολλῶν ὀλίγα συλλεξάμενος, ἐπιφέρουμι, συνεργῶν προκατασχῶν ἐν τούτοις τῶν σῶν εὐπροσδέκτων Θεῷ εὐχῶν τὴν καλλιπέειαν». Τοῦ βίου τούτου τοῦ ὁσίου Στεφάνου τοῦ Νέου ἔχομεν καὶ διασκευὴν ὑπὸ τοῦ Συμεὼν Μεταφραστοῦ. Βλ. Κωνστ. Δουκᾶκη, Ἐνθ' ἄν., σ. 600 - 624. Μαν. Γεδεών, Ἐνθ' ἄν., σ. 284α. J. Gill, A note of the life of St. Stephen the Younger by Symeon Metaphrastes, Byz. Zeitschr. 39 (1939), 382 - 386. Εἰς τὸ κείμενον τοῦ Συμ. Μεταφράστου ἔχουν παραποιηθῆ κῆρια ὀνόματα καὶ γεγονότα. Οὕτως ἀναφέρονται εἰς τοῦτο (βλ. Κ. Δουκᾶκη, Ἐνθ' ἄν., σ. 619. Μ. Γεδεών, Ἐνθ' ἄν., σ. 287α) ὁ στρατηγὸς Κρήτης Θεοφάνης ὁ Λαρδοτύρος ὡς στρατηγὸς τῆς Κύπρου (πρβλ. καὶ Β. Α. οὐρδαν, ἐν Κρητ. Χρον., Ε' (1951), σ. 51 - 52), ὁ Μιχ. Λαχανοδράκων ὡς Μηχανοδράκων (Κ. Δουκᾶκη, σ. 619) καὶ ὁ ἀντιγραφεὺς Κομβοκόων (Migne, Ἐνθ' ἄν., 1140c) ὡς Κομβοκόων (Κ. Δουκᾶκη, σ. 612).

κράτορα Κωνσταντῖνον Ε' εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς εἰκονομαχικῆς αὐτοῦ πολιτικῆς ¹.

Τίθεται τώρα τὸ ζήτημα περὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς ὠργανώθη τὸ πρῶτον τὸ Θέμα τῆς Κρήτης.

Εἰς τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους, πληροφοροῦντα περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως τοῦ Κράτους ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ἀπαντᾷ ἡ Κρήτη ὡς ἰδιαιτέρα ἐπαρχία διοικουμένη ὑπὸ κονσουλαρίου ².

Ἐκ τούτου ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι ἐφ' ὅσον κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα, ὅτε τοῦ κράτους ἐκτεινομένου πρὸς νότον μέχρι τῆς ἐνδοχώρας τῆς βορείου Ἀφρικῆς καὶ ἐπομένως τῆς Κρήτης οὐδένα κίνδυνον διατρέχουσης, ἡ νῆσος ὑπῆρχεν ὡς ἀνεξάρτητος ἐπαρχία, εἶναι ἀδύνατον εἰς τοὺς κατόπιν χρόνους, ὅτε ἔνεκα τῆς ἀραβικῆς ἐπεκτάσεως ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἤρχισεν ἡ εἰς Θέματα διοργανώσεις τοῦ Κράτους ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑφισταμένης στρατιωτικῆς διαιρέσεως ³, νὰ ἀπώλεσεν ἡ Κρήτη τὴν διοικητικὴν αὐτῆς αὐτοτέλειαν, ἐὰν μάλιστα ληφθῆ ἔτι ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ γεωγραφικὴ τότε θέσις τῆς νήσου ὡς τοῦ πλέον προκεχωρημένου συνόρου τοῦ Κράτους πρὸς νότον μετὰ τῆς Ρόδου καὶ τῶν νοτίων ἀκτῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀπώλειαν τῆς Αἰγύπτου (641) καὶ τῆς Κύπρου (649).

Εἰς λόγους λοιπὸν ἀμύνης ἀπὸ ἐχθρικῆς εἰσβολῆς ⁴ ὀφειλομένης, κατὰ

¹ Κατὰ τὴν συγγραφὴν τῆς παρουσίας πραγματείας παρατήρησα ὅτι ὁ Θεοφάνης ὁ Λαρδότυρος ὡς διοικητῆς τῆς Κρήτης ἀναφέρεται ἐκ τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Στεφάνου ἀπὸ πολλοῦ εἰς γενικά καὶ εἰδικώτερα συγγράμματα πολιτικῆς ἱστορίας. Ἐκ τούτων εἰς τὸ ἔργον ὑπὸ τοῦ C h. L e B e a u, Histoire du Bas - Empire (ἔκδ. Β'), τόμ. VI, Paris 1819, σ. 441, λέγεται ὅτι μεταξὺ τῶν ἐπαρχιακῶν διοικητῶν διεκρίθη εἰς τὰς διώξεις κατὰ τῶν εἰκονοφίλων ὁ «Theophane Lardatyre, gouverneur de l'île de Crète». Ἐκ τούτου πιστεύω ὅτι παρέλαβεν ὁ Κωνσταντῖνος Α' ὁ Ἰσχυροῦς, Ἱστορία τοῦ Ἑλλην. Ἔθνους ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, τόμ. Γ', 1886, σ. 465, διότι ἀναφέρει τοῦτον ἐνταῦθα ὡς Θεοφάνη Λαρδατύρην. Τοῦ Θεοφάνους τοῦ Λαρδοτύρου μνημονεῖ τέλος, ἀντλῶν ἐκ τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Στεφάνου, καὶ ὁ A. L o m b a r d, Ἐνθ' ἄν., σ. 90, σημ. 8 καὶ σ. 154, σημ. 1, μεταξὺ ἄλλων ἀξιωματούχων τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους πολεμίων τῶν ὁπαδῶν τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Τελευταίως καὶ ὁ Β. Λ α ο ῦ ρ δ α ς εἰς τὴν μελέτην του «Ὁ ἅγιος Ἀνδρέας ὁ ἐν τῇ κρίσει καὶ ἡ Κρήτη ἐπὶ εἰκονομαχίας», Κρητ. Χρον., Ε' (1951), 51.

² Ἱε ρ ο κ λ ε ο υ ς, Συνέκδημος, 649 (ἔκδ. Ern. Honigmann, Bruxelles 1959, σ. 19) «ἰ. Ἐπαρχία Κρήτης. Κρήτη ὑπὸ κονσιλάριον, πόλεις κβ».

³ Βλ. H. G e l z e r, Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung, Leipzig 1899, σ. 75 (Abhandl. d. kgl. Sächs. Gesell. d. Wiss. Ph-hist. Cl. Bd. 18, Nr. 5).

⁴ Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος (Περὶ Θεμάτων, σ. 16, 5 κέξ. Βόννης) ὁμιλῶν περὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ Θέματος παρατηρεῖ ὅτι ἡ ὀργάνω-

πρῶτον λόγον, τῆς ἰδρύσεως τοῦ Θέματος Κρήτης, νομίζω ὅτι ἡ ὁργάνωσις τῆς νήσου εἰς στρατηγίδα ἐγένετο, ἂν μὴ παλαιότερον, πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ Λέοντος Γ' (717 - 741) εἰς τὸν ὁποῖον ἀποδίδεται μάλιστα ἡ συστηματικὴ ὁργάνωσις τῶν Θεμάτων ¹.

Ἐπ' αὐτοῦ τὸ ναυτικὸν Θέμα τῶν Καραβησιάνων, ὑφιστάμενον ἤδη τῷ 687, διηρέθη εἰς δύο Θέματα, ὧν τὸ ἐν τῶν Κιβυρραιωτῶν ² περιελάμβανε τὰς νοτίας ἀπὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ³, τὸ δ' ἕτερον τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους ⁴. Εὐνοϊκοὶ ὄροι διὰ τὴν ὁργάνωσιν ταύτην τῶν ναυτικῶν Θεμάτων, ἐντὸς τοῦ πλαισίου βεβαίως τῆς ὅλης ἀμυντικῆς ὁργανώσεως τῆς Αυτοκρατορίας, θὰ ὑπῆρξαν αἱ συχναὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων καὶ μάλιστα ἡ ἀπὸ τοῦ 717 - 718 τρομερὰ ὑπ' αὐτῶν πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ ξηρᾶς διὰ στρατοῦ 80.000 καὶ ἀπὸ θαλάσσης διὰ 1800 πλοίων ⁵.

Ὁ Λέων Γ' μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Ἀράβων καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς Βασιλευούσης, ὁργανῶνων τὰ ἀνωτέρω ναυτικὰ Θέματα πρὸς παρεμπόδιση νέων ἀπὸ θαλάσσης ἐπιθέσεων, πιστεύω ὅτι θὰ ἀνέδειξε τότε διὰ τοὺς ἰδίους ἀμυντικοὺς λόγους καὶ τὴν Κρήτην εἰς Θέμα ὑπὸ στρατηγόν, ἵνα οὕτω, δεδομένης καὶ τῆς ἀπομεμακρυσμένης αὐτῆς θέσεως, δύναται αὕτη νὰ ὑπερασπίζη ἑαυτὴν ἐπιτυχῶς ἀπὸ ἐχθρικῆς ἐισβολῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μάλιστα, ἦτοι κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, μητροπολίτου Κρήτης, ἦσαν συχναὶ αἱ ἐπιθέσεις τῶν Ἀράβων κατὰ τῆς νήσου· εἰς μίαν δ' ἐπιδρομὴν, ἀποτυχόντες οὗτοι νὰ καταλάβωσι τὸ ὄχυρον «τοῦ Δριμέως» τὸ ὁποῖον ὑπερήσπιζεν ὁ ἅγιος Ἀνδρέας, ὑπέστησαν βαρεῖας ἀπωλείας ⁶. Τὸ σημαντικὸν τοῦτο γεγονός, τὸ ὁποῖον διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ὁ

σις τῶν Θεμάτων ὑπηρεοῦθη τὸ πρῶτον ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀμύνης τοῦ Κράτους ἀπὸ τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν.

¹ Βλ. H. G e l z e r, "Ενθ' ἀν., σ. 72 κέξ. καὶ σ. 34. Πρβλ. καὶ Σ τ ῖ λ π. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ η ν, "Ενθ' ἀν., σ. 116.

² H. G e l z e r, "Ενθ' ἀν., σ. 34. Ὁ Κ. Ἀ μ α ν τ ο ς, "Ενθ' ἀν., σ. 324, πιστεύει ὅτι οἱ Καραβησιάνοι ἴσως εἶναι οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς Κιβυρραιώτας, ἀνάγει δ' ἐκ τούτου τὴν ὁργάνωσιν τοῦ Θέματος τῶν Κιβυρραιωτῶν εἰς τὸν Ζ' αἰῶνα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντος.

³ H. G e l z e r, "Ενθ' ἀν., σ. 34. G. O s t r o g o r s k y, "Ενθ' ἀν., σ. 105.

⁴ G. O s t r o g o r s k y, "Ενθ' ἀν., σ. 105.

⁵ Βλ. Κ. Ἀ μ α ν τ ο ν, "Ενθ' ἀν., σ. 343.

⁶ Βλ. «Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀνδρέου τοῦ Ἱεροσολυμίτου ἀρχιεπισκόπου γενομένου Κρήτης». Ἀ φ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ - Κ ε ρ α μ ῆ ω ς, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τόμ. 5, ἐν Πετρούπολει 1898, σ. 177, στ. 3 κέξ. «Τί δὲ διὰ τὸν ἑαυτοῦ δούλον καὶ φίλον ὁ Θεὸς τοῖς πολεμίοις ἐχθροῖς πεποίηκεν ; Οἱ γὰρ ἀλιτήριοι Ἀγαρηνοὶ ἐν θαλάσῃ τὸ ὄρημα αὐτῶν θέμενοι, διὰ πλῆθους σκαφῶν ἐν τῇ φιλοχρίστῳ Κρητῶν νήσῳ ἐκμανῶς ἐπέστησαν, ὅπως αὐτοὺς ὡς κατακρίτους

βιογράφος τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης Νικήτας ὁ πατρίκιος καὶ κοιαίστωρ, ἐμφαίνει νομίζω ἐπαρκῶς ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην θὰ εἶχεν ἤδη ὀργανωθῆ ἡ ἀμυνα τῆς νήσου, ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀποκρούη αὐτὴ διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων τὰς ἐπανειλημμένας «ἐχθρικὰς ἐπιβάσεις», καὶ ἐπομένως ὅτι πιθανώτατα εἶχε τότε ἀναδειχθῆ ἡ Κρήτη εἰς Θέμα.

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

ἡ τοῦ Θεοῦ κρίσις, διὰ τὰς ἀδίκους αὐτῶν κατὰ τῶν χριστιανῶν ἐπιβάσεις καὶ ἐν Κρήτῃ καταδικάσῃ· τῷ γὰρ ὀχυρώματι τῷ προσαγορευομένῳ Τοῦ Δριμέως, ἐν ᾧ πρὸς τὸ σῆνδες ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένου χριστιανικωτάτου λαοῦ διὰ τὰς ἐχθρικὰς ἐπιβάσεις εἰσῆρχετο, οἱ βάρβαροι πρὸς πολιορκίαν παρακαθῆσαντες καὶ πολλὰς μηχανὰς πρὸς παράταξιν πολέμων ἐν αὐτῷ ἐπιδειξάμενοι, τὸ ἀπρακτὸν ἑαυτοῖς περιεποιήσαντο, ζημίαν τὴν ἰδίαν κατάλυσιν ἀντὶ κέρδους τῆς αἰχμαλωσίας οἰκειωσάμενοι, ἐκ βελῶν τῶν εὐχῶν τοῦ πρὸς Θεὸν ὡς τόξον τὸ ὄμμα τείνοντος ἱερέως πολεμηθέντες». Τῆς νίκης ταύτης κατὰ τῶν Ἀράβων ποιεῖται μνησίαν ὁ ἅγιος Ἀνδρέας καὶ ἐκ τούτων ὕμνους αὐτοῦ (βλ. *Migne, P.G.*, 97, 932 A καὶ 1168 B). Τὰς μαρτυρίας ταύτας τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης χρησιμοποιοῦντες οἱ ἐκδόται τοῦ ἔργου τοῦ *A. A. Vasiliev*, "Ενθ' ἀν.", σ. 52 - 53, σημ. 1 τοποθετοῦσιν, ἐσφαλμένως βεβαίως, τὸ γεγονός τοῦτο εἰς τὸν Ζ' αἰῶνα. Ὁ Ἰω. Παπαδόπουλος, "Ενθ' ἀν.", σ. 51, παραθέτων τὸ ἀνωτέρω χωρίον ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης, ἀνάγει τὴν ἀναφερομένην ἐν αὐτῷ νίκην κατὰ τῶν Ἀράβων εἰς τὸ ἔτος 725, ἄνευ ὅμως δικαιολογίας τινός.